

BĪSKAPS RANCĀNS KĀ LATVIJAS DEMOKRĀTISKUMA AIZSTĀVIS

Andris Marija Jerumanis, *Dr. theol.*, *Dr. med.*, dzimis 1956. gadā Luvēnā, Beļģijā. Priesteris. Lugāno Teoloģijas fakultātes profesors, Morālteoloģijas katedras vadītājs, Hansa Ūrsa fon Baltazara studiju centra priekšsēdētājs un Laterāna Pontifikālās universitātes filiāles (Rīgā) – RARZI (Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts) – viesprofesors fundamentālajā teoloģijā. Pontifikālās teoloģijas akadēmijas asociētais loceklis un Šveices bīskapu Bioētikas komisijas loceklis.

Raksturvārdi: demokrātija, neatkarība, Rēzeknes (Latgales) kongress, Padomju Savienība, humānists, Eiropa.

Jāzeps Rancāns, profesors un bīskaps, pēdējais brīvās Latvijas Saeimas vicepriekšsēdētājs un Latvijas Valsts prezidenta pienākumu izpildītājs trimdā¹, ir viena no nozīmīgākajām Latvijas sabiedriskās un politiskās dzīves personībām. Kā atzinis vēsturnieks un diplomāts Arnolds Spekke: “Šis lielais patriots, laipnais un mīlais cilvēks pilnībā ieaudzis savas dzimtās Latvijas likteņos, labos un ļaunos; pilnā mērā dalījies tās ausmās un norietos, citiem vārdiem sakot, grūti iedomāties Latvijas tapšanu un gaitas bez viņa un bez viņa nesalaužamās ticības tai.”²

Ko pašlaik mums var nozīmēt bīskapa Rancāna tēls?

Pirmām kārtām, kā to apgalvo Ādofs Klīve, viņš bijis izcils garīdznieks un humānists, kas ir daudz ieguldījis Latvijas neatkarības veidošanā un Latgales atdzimšanā, un būtu ne tikai jāatceras šis viņa ieguldījums, bet arī jāmācās no viņa³. Viens no svarīgākajiem aspektiem, kas mūsdienās būtu jāizceļ, ir viņa rūpes pasargāt Latvijas demokrātiskumu. Rakstnieks Jānis Klīdzējs apgalvo: “Arī savos pēdējos mūža gados, kad no straujās un mainīgās dzīves aktivitātēm Baltais bīskaps bija aizgājis nomaļā, viņš turpināja būt vienotības simbols. Latvijas Satversmes un demokrātiskās Latvijas tradīciju un ideālu glabātāji un to nesēji nākotnē pulcējās ap viņu kā pēdējo Latvijas Saeimas vicepriekšsēdētāju.”⁴

Latvijas dibināšanas simtgades atceres laikā ir jāizceļ bīskapa Rancāna klātbūtne pie Latvijas šūpuļa. 1917. gadā viņam bija nozīmīga loma Rēzeknes kongresa noorganizēšanā un tā programmas īstenošanā. Kā raksta

¹ Pleps 2009, www.juristavards.lv/doc/188357-biskaps-rancans-un-satversme/.

² Spekke 1973, 130.

³ Klīve 1973, 134–137.

⁴ Klīdzējs 1973, 148.

Ādolfs Šilde: “Rēzeknes kongress pieņēma Jāzepa Rancāna izstrādātās tēzes un atzinumus par Latgales vienošanos ar Vidzemes un Kurzemes latviešiem.”⁵ Nesen notikušā 100 gadu Rēzeknes kongresa jubileja ļauj labāk izprast Latgales nozīmi Latvijas valsts dibināšanā. Pats bīskaps Rancāns vērtē kongresa svarīgumu šādi: “Skatoties un vērtējot Latgales kongresa darbus un lēmumus 1917. gadā no 50 gadu perspektīvas, mums jāatzīst, ka tas ir viens no veikumiem, kas likti kā stūra akmeņi neatkarīgās Latvijas pamatos.”⁶ Rancāna ieguldījums Latgales apvienošanā ar pārējo Latviju var mums palīdzēt arī labāk saprast, kā novērtēt mūsdienu Latgales ilgas pēc “autonomijas”, kas ir pareizi jāizprot. Latgale nekad nebūs spējīga pastāvēt bez pārējiem Latvijas novadiem kā atsevišķs novads, savukārt Latvijas autoritātēm un pārējiem Latvijas novadiem ir jāņem vērā Latgales svarīgā loma – tās īpašā dvēsele, arī tradīcijas un valoda, kas ir jāsauglabā, un jāsaprot, ka nekas no tā neapdraud Latvijas vienotību. Ir vērts atcerēties bīskapa Rancāna pūles, lai, noslēdzot konkordātu starp Latviju un Svēto Krēslu, Latgale justos Latvijā kā mājās un katoličigie nejustos apdraudēti⁷.

Būtu īpaši jāizceļ, ka Latvijas valsts demokrātijas principi tiek ierakstīti jau Latgales kongresa astoņās rezolūcijās un pieņemti Latgales Pagaidu zemes padomē. Tādai izvēlei ir tālejošas sekas, pat ja Jāzepe Rancāns un viņa domubiedri nevarēja tās vēl līdz galam nojaust. Krievijā pēc Februāra revolūcijas blakus Pagaidu valdībai pastāvēja arī Petrogradas padome, kas centās īstenot savu lieliniecisko politisko koncepciju. Kad 1917. gadā pēc Oktobra apvērsuma (padomju historiogrāfijā – Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija) boļševiki pārņēma varu un aptur demokrātisko Krievijas pagrieziena, kas 1922. gadā noved pie Padomju Savienības veidošanas, Latgale un pārējie novadi ar Rēzeknes kongresa demokrātisko virzību īstēnībā ir izdarījuši izvēli, kas attālinās Latviju no boļševikiem un palīdzēs veidot neatkarīgu demokrātisku valsti, tādējādi izvairoties nākotnē no Padomju Savienības totalitārisma. Šī izvēle palīdz saprast Latvijas

demokrātijas raksturu, ko Latvijas tauta aplicina, 1918. gada 18. novembrī pasludinot neatkarību. Tas mums liek labāk arī saprast, kāpēc bīskapam Rancānam bija grūtības pieņemt 1934. gada 15. maija Ulmaņa īstenoto valsts apvērsumu, kurš ar šo aktu nodibina autoritatīvu valsts varu, pārtrauc tautas vēlētas Saeimas darbību un aizliedz politiskās partijas.

Bīskaps Rancāns nekad neatzina Latvijas neatkarības un demokrātisko pamatu likvidēšanu, Padomju armijai ienākot 1940. gada jūnijā, jo viņš vēlēšanas uzskatīja par nelikumīgām, par tādām, kas ir pretrunā ar 1922. gada Satversmes un jebkuras demokrātiskas valsts principiem, kuri noliedz vēlēšanu organizēšanu svešu karaspēku klātbūtnē. Arī Vācijas okupāciju 1941. gadā Latvijā Rancāns uzskatīja par nelikumīgu un antidemokrātisku valsts sistēmas izpausmi. Šādā kontekstā būtu jālasa bīskapa Rancāna 1944. gada 17. martā parakstītais Konstantīna Čakstes vadītās nacionālās pretošanās organizācijas – Latvijas Centrālās padomes – *Memorands*. To parakstīja 188 personas, kas pārstāvēja visas sabiedrības nozares, tādējādi izsakot prasību atjaunot Latvijas Republikas neatkarību un demokrātiju.

Tikai 1990. gada 4. maijā, pateicoties pārmaiņām, kas skāra Padomju Savienību, un brīvības alkām, kas brieda atmodas laikā, Latvija atguva nozagto neatkarību un varēja atjaunot demokrātijas principus, balstoties uz 1922. gada Satversmes demokrātijas pamatiem. Šāda neatkarība nebūtu bijusi iespējama bez trimdas latviešu lielā ieguldījuma, visus šos gadus strādājot, lai starptautiski netiktu atzīta Latvijas padomju okupācija. Bīskapam Rancānam šajā ziņā pienākas vislielākā pateicība, jo tieši viņa ieguldījums bijis ļoti nozīmīgs. Minēsim tikai dažus piemērus. 1946. gadā viņš piedalās Parīzes miera konferencē, 1948. gadā – Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) pilnsapulcē, 1950. gadā Londonā ārlietu ministrijā iestājas par Latviju. Īpaši svarīga nozīme viņa kontaktiem pēc kara ar ASV un Eiropas diplomātiem, neļaujot Latvijas vārdam iet zudībā.

Mums arī jāmin tas, ka bīskapa Rancāna dzīve un rakstītais ir un paliks šī traģiskā laika viena no visuzticamākajām liecībām par Latvijas valsti un Latvijas iedzīvotāju patiesajām vēlmēm. Ja mēs meklējam vēsturisko

⁵ Šilde, Kārklīņa 2007, 217.

⁶ Tichovskis 1977, 174–175.

⁷ Šilde, Kārklīņa 2007, 221–222.

patiesību par Latvijas traģisko okupāciju, mēs nevaram neņemt vērā šo liecību, atceroties, ka padomju sistēma arī pašu Krievijas tautu ir maldinājusi un šausmīgi vajājusi, kā par to tik labi ir liecinājis Solžeņicins savās grāmatās par Gulagu. Lai neaizmirstu padomju sistēmas nedemokrātiskās kārtības ļaunumu, ir vērts ieklausīties izsūtīto latviešu, to skaitā bērnu, vecu un slimu cilvēku, garīdznieku, liecībās. Un nevajadzētu mazināt izsūtījuma dramatiskumu, jo, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju mazo skaitu, proporcionāli skaitliski izsūtīto ir ļoti daudz.

Rancāna aizstāvētais demokrātijas ideāls īpaši izgaismojas pēc 1934. gada apvērsuma. Arī tas mums liek padomāt par mūsdienu situāciju, kad dažādās pasaules valstīs varam novērot populisma iespaidā radušos tendenci cildināt jaunos politiskos vadoņus kā mesijas, kas izglābs tautu. Arī Latvijā reizēm izskan nostalģija pēc vecās padomju kārtības. Būtu jāpievērš uzmanība, ka bieži vien Latvijā arī Eiropas kritizētāji nezina, ko nozīmē Eiropas demokrātijas ideāls, tādējādi noliedzot demokrātiju kā pamatvērtību, par kuru būtu jācīnās un kura būtu jāpilnveido arī Latvijā. Prof. H. Tichovskis apraksta Rancāna demokrātisko nostāju pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma: "Nelīdzēja jaunā režīma pārstāvju mājienu un aicinājumi arhidiēcēzi un bīskapam J. Rancānam akceptēt patvaļīgas pārmaiņas, viņš palika uzticīgs Latvijas Satversmei un tās demokrātiskajiem principiem. Bijušie "vadoņa" pārstāvji, kas paši ločījušies visādos vējos, vēl šodien atzīst ar cieņu un apbrīnu bīskapa J. Rancāna nelokamību un stingro nostāju morāliskos, juridiskos un nacionālos jautājumos t. s. autoritatīvā režīma laikā."⁸

Mēs varētu uzdot jautājumu: kādēļ bīskaps Rancāns bija tik pārliecināts demokrātijas aizstāvis? Pirmām kārtām tas atbilda viņa raksturam. Viņš bija spējīgs ieklausīties otra cilvēka viedoklī, risināt problēmas, pārrunājot un izvairoties no polemikas. Tas arī atspoguļo viņa vēlēšanos rūpēties par kopīgo labumu, nemeklējot personīgās intereses, bet aizstāvot visas tautas un valsts intereses. Viņš neapšaubāmi ticēja vārda brīvības svarīgumam, taču nenoliedza vienotības principu. Atcerēsimies

arī Latvijas diplomāta Roberta Liepiņa atziņu, ka "bīskapam Rancānam pienākuma apziņa un legalitāte bija rakstīta ar lieliem burtiem"⁹, norādot, kas tieši ir pamatā jebkuram demokrātiskam cilvēkam. Pēc Rancāna uzskatiem, demokrātija ir tieši tā politiskā forma, kas dod vislabāko iespēju katram cilvēkam un tautai kopumā atbildīgi izvēlēties valsts formu, kurā tā vēlas dzīvot, tā dod tiesības katram iespaidot savu personisko likteni. Demokrātija ir vienīgā valsts pārvaldes forma, kas katram pilsonim dod tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā. Mūsdienās galvenokārt pastāv pārstāvnieciskā demokrātija, kas veidojas no tautas ievēlētiem biedriem, kuri pārstāv dažādas politiskās partijas un politiskos virzienus¹⁰. Pēc Lielās franču revolūcijas Rietumeiropā izmainījās valsts pārvaldīšanas forma un attīstījās demokrātiskās valsts modelis, kas visvairāk atbilst cilvēka cieņai, kuru raksturo brīvība, vienlīdzība un solidaritāte. Taču tā ir arī vienīgā politiskā forma, kas palīdz risināt problēmas taisnīgi un bez karu starpniecības.

Vēl mēs varētu pieminēt, ka bīskaps Rancāns, piedzīvojis Latgales ilgas pēc kulturālas un politiskas brīvības, bija sapratis, cik liela vērtība ir "pārstāvnieciskajai" demokrātijai, un ka antīkā monarhiskā Krievijas pārvaldes forma, kā arī padomju vienpartejiskais un totalitārais politiskais modelis nekad nedos iespēju Latgalei un citiem Latvijas novadiem attīstīties un uzplaukt vienotā struktūrā – Latvijas valstī, kas bija izvēlējusies tieši demokrātiju kā pārvaldes formu, to ierakstot arī Satversmē.

Bīskaps Rancāns kopā ar dažiem Latvijas senatoriem 1948. gada 13. martā Eslingenē, Vācijā, uzsvēra, ka Latvijas 1922. gada Satversme ir spēkā, neskatoties uz padomju okupāciju Latvijā. Tāpat viņš atgādināja, ka pēc Satversmes valsts augstākie varas orgāni ir Valsts prezidents, Saeima, Ministru kabinets un neatkarīga tiesa. Tieši šī pēdējā institūcija reizēm netiek atbilstoši novērtēta, taču tā ir neatņemama demokrātiskās valsts sastāvdaļa. Kad tiesu sistēma zaudē savu politisko neatkarību, politiskās varas ietekmē vai kāda korpumpēta ekonomiska spēka iespaidā arī valsts

⁹ Liepiņš 1973, 185.

¹⁰ Īpaša situācija ir Šveicē, kurā svarīgākie lēmumi tiek pieņemti, pateicoties "tiešajai demokrātijai".

⁸ Tichovskis 1973, 85.

pakāpeniski zaudē demokrātijas būtību, pat ja ārēji tā izliekas par demokrātisku.

Varbūt ir vērts izlasīt nesen latviešu valodā iztulkoto grāmatu par Robēru Šūmani *Eiropas Tēvs. Politika kā svētuma ceļš*¹¹, lai labāk novērtētu bīskapa Rancāna ieguldījumu Latvijas brīvības izcīņās labā un tās demokrātiskās formas aizstāvībā un labāk saprastu, ka viņš ir viens no Latgales un Latvijas tēviem. Starp Šūmani un Rancānu pastāv garīga un kulturāla radniecība: viņu abu cīņa par demokrātiju sakņojas humānismā un kristietībā, tāpat viņi abi Eiropu uztvēra kā nākotni Rietumu tautām. Kā Šilde raksta: “Latviju bīskaps Rancāns saprata kā Eiropas tautu kopīgu locekli. Tāpat kā viņš neredzēja distanci starp Latgali un Latviju, viņš neredzēja Latvijai nekādus robežu stabus ar Rietumeiropu.”¹²

Bez pagātnes atceres nav iespējams izprast savu identitāti, kā teicis Jānis Pāvils II grāmatā *Atmiņa un identitāte*¹³. Bīskaps Rancāns mums atgādina, kādas saknes ir Latvijas jēdzienam 2018. gadā. Pašlaik, kad Latvijā ir sastopama tik liela dažādība, ir pat vēl svarīgāk nekā pirms 25 gadiem veidot kopīgu skatījumu uz Latvijas vēstures un kultūras svarīgākajiem notikumiem. Tas mums var palīdzēt paturēt prātā un sirdī, kāpēc ir vērts dzīvot Latvijā, godīgi un dievbijīgi dziedāt *Dievs, svētī Latviju*, nepieļaujot tās iziršanu mūsu nedemokrātiskās vienaldzības vai mūsu mantkārības dēļ, kas noved pie korupcijas, kura iznīcina demokrātijas pamatus.

Vēl ir jāuzsver, ka izcilais garīdznieks un humānists bīskaps Jāzeps Rancāns apvienoja sevī divas Eiropas saknes (kristīgo mantojumu un humānismu), kuras mūsdienās dažādu

ideoloģiju vārdā daži vēlētos nodalīt. Šūmanis, viens no Eiropas tēviem, pamatoti akcentēja, ka tieši kristīgais mantojums un humānisms ir tās demokrātijas saknes, uz kurām var balstīt Eiropas savienības demokrātijas pamatus. Tikai ideoloģiskais aklums noliedz šīs pamatvērtības, tās aizstājot ar bezidentitātes un bezpamatvērtību toleranci – toleranci, kas ir pareizi jāsaprot, lai to nezaudētu, lai tā neklūtu par neiecietīgumu. Noliecot savas saknes, aizmirstot, ka esam demokrātijas šūpulis, mēs kļūstam anonīmi, nenozīmīgi uz pasaules skatuves, gatavi pārdoties tam, kas vairāk maksā, piedāvājot ekonomisko labklājību.

Ja mēs noliedzam pagātnes uzkrāto gudrību mūsdienu ideoloģijas vārdā, kura atzīst par vērtīgu tikai to, kas jauns, un ja mēs to, kas bijis jauns vakar, tagad noniecinām kā nevērtīgu, mēs patiesībā noliedzam pašu patiesību. Patiesību, kas bijis tik svarīgs stūrakmens gan grieķu filozofijā, gan kristietībā. Tā mūs dienīgumu pretstatām pagātnes humanitārisma un reliģiskām vērtībām, aizmirstot cilvēka un cilvēces universālo raksturu, tieši to, kas veido kopības izjūtu starp visiem pasaules cilvēkiem, to, kas vieno mūs arī ar mūsu kultūras saknēm.

Atcerēties bīskapu Rancānu 2018. gada svinību laikā – tas nozīmē atzīt viņa lielo devumu Latvijas demokrātijas rītausmā un atgādināt visai Latvijas sabiedrībai, cik liela nozīme ir demokrātijas izpratnei un īstenojumam, lai tā nezustu demokrātijas analfabētisma dēļ.

Raksta pamatā ir runa Latvijas Centrālās padomes piemiņas fonda sarīkojumā *Latvijas Centrālās padomes 8. septembra deklarācija – ar skatu uz Latvijas simtgadi* 2017. gada 8. septembrī Rīgā, Sv. Marijas Magdalēnas baznīcas pagalmā.

¹¹ Ležēns 2017.

¹² Šilde, Kārklīņa 2007, 230.

¹³ Jānis Pāvils II, 2014.

VĒRES

- Jānis Pāvils II (2014) *Atmiņa un identitāte*. Rīga : Kala Raksti.
- Klīdzējs, J. (1973) Baltais Bīskaps ar rudzu puķi. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, Dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Klīve, A. (1973) Bīskaps Jāzeps Rancāns – izcils garīdznieks un humānists. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, Dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Ležēns, R. (2017) *Robērs Šūmanis, Eiropas Tēvs (1886–1963). Politika kā svētuma ceļš*. Rīga : Kala Raksti.
- Liepiņš, R. (1973) Bīskaps J. Rancāns – valstsvīrs un diplomāts. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Pleps, J. (2009) Bīskaps Rancāns un Satversme. Valsts prezidenta vietas izpildīšana. *Jurista vārds*, 3 (9), 552. Pieejams: www.juristavards.lv/doc/188357-biskaps-rancans-un-satversme/ (15.10.2018.).
- Spekke, A. (1973) Bīskapu Jāzepu Rancānu pieminot. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Šilde, A.; Kārklīņa, R. (2007) *Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas*. Rīga : Eraksti.
- Tichovskis, H. (1973) Bīskapa Jāzepa Rancāna dzīve un darbs. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Tichovskis, H. (1977) *Bīskaps Jāzeps Rancāns: Rakstu Izlase*. Toronto : Astras Apgāds.

Summary

Andris Marija Jerumanis

Bishop Rancāns as Defender of Latvian Democracy

The current article examines the legacy of Latvian bishop Jāzevs Rancāns (1886–1969), the last Vice Speaker of *Saeima* (the Parliament of independent Latvia) before the Soviet occupation of Latvia in 1940, and the acting Latvian State President in exile. He was one of the most important personalities in Latvian social and political life. The article examines his role in the proclamation of Latvian independence in 1918, and his defence of democracy during the takeover of power and the suppression of political parties by Kārlis Ulmanis in 1934. In 1944, during the German occupation he signed a document, calling for restoration of democracy in Latvia. After the war, he distinguished himself by reminding the Western nations of the loss of democracy in Latvia as a result of Soviet occupation. His work is of current interest to Latvians at a time when we are witnessing a populist drift in Western society and the establishment of democracy in Latvia still remains at an early stage.